

Erindringssteder: Hvorfor står Istedløven ikke længere i København?

Anette Warring, RUC

[Manuskript til bogkapitel i Mikkel Bille, Anders Engberg-Pedersen og Karen Gram-Skjoldager (red.): *Hvorfor er landstræneren frustreret? 40 spørgsmål humaniora kan give dig svar på* (Aarhus Universitetsforlag 2019)]

Ved Københavns Hovedbanegård på den trafikerede Vesterbrogade står Frihedsstøtten 20 meter høj. Den er rejst til minde om stavnsbåndets ophævelse ved landboreformerne i 1788. Frihedsstøtten er et erindringssted ligesom andre monumenter og fysiske steder som Dybbøl Banke, Mindelunden og udryddelseslejren Auschwitz. Erindringssteder er også skelsættende begivenheder som den franske revolution, befrielsen af Danmark, 1968 og terrorangrebet på World Trade Center. Det kan være politiske symboler som hammer og segl, officielle markeringer af jubilæer, mytiske og historiske personer som Holger Danske og H. C. Andersen, tekster som de islandske sagaer og love som den danske grundlov. Et erindringssted kan være et sprogligt udtryk, som 'kongen bød', 'aldrig mere en 9. april' eller '1968-generationen'. Erindringssteder kan være både materielle og immaterielle.

Begrebet erindringssted er en oversættelse af det franske 'les lieux de mémoire', som blev introduceret af den franske sociolog Maurice Halbwachs (1877-1945) i hans banebrydende værker om erindrings sociale strukturer. Men det var den franske historiker Pierre Nora (f. 1931), som 40 år senere sørgede for dets udbredelse. Nora har ikke givet en særlig klar definition af begrebet erindringssted, men han skriver, at han forstår et erindringssted som enhver materiel eller ikke materiel enhed, der som følge af menneskers vilje eller tidens virkning har fået symbolsk status i et socialt fællesskabs erindringskultur. Nora fik især betydning med kæmpeværket *Les lieux de mémoire*, 1984-92. Heri analyserede han og kolleger erindringer og virkningshistorie knyttet til franske nationale erindringssteder som bl.a. slottet i Versailles, slaget ved Verdun, Tricoloren, Jean d'Arc, Eiffeltårnet, Tour de France og parolen 'frihed, lighed, broderskab'. Noras teoretiske genintroduktion og videreudvikling af begrebet og ikke mindst de mange case studier blev en stor inspiration og central reference for det voksende felt af forskere fra forskellige fag, som fra slutningen af 1980'erne i stigende grad interesserede sig for hvad, hvordan og hvorfor mennesker individuelt og i sociale fællesskaber erindrer og bruger fortid til forskellige formål.

Analyser af andre landes erindringssteder fulgte, og Inge Adriansen (1944-2017) udgav i 2010 *Erindringssteder i Danmark. Monumenter, mindesmærker og mødesteder*.

Mennesker skaber erindringssteder, fordi de tillægger noget i fortiden en vigtig og særlig betydning, som de gerne vil fortolke på en bestemt måde, give videre til andre og fastholde for eftertiden. Erindringssteder kondenserer og forankrer gruppers kollektive erindringer og identiteter. De er manifestationer af erindringsfællesskaber og giver et erindringsfællesskab konkret form og indhold. Når mennesker deler den samme fortolkning af fortiden, udgør de et erindringsfællesskab. Mennesker er oftest del af flere erindringsfællesskaber knyttet til nation, etnicitet, familie, tro, køn, bosted, arbejde, politisk overbevisning eller social status. Erindringsfællesskaber indgår som et centralt moment i dannelse af individuelle og kollektive identiteter og er derfor væsentlige for, hvad mennesker identificerer sig med og føler loyalitet over for. Derfor er der altid involveret erindrings- og identitetspolitik og dermed magtmæssige interesser i etablering og brug af erindringssteder, og de er ofte genstand for konflikt. Erindringssteder iscenesætter noget fortidigt, men skabes og bruges af sociale fællesskaber ud fra nutidige behov og interesser. Det betyder, at erindringssteder er dynamiske. De skabes, opretholdes gennem brug, forandres, kan forfalde og synke hen i glemsel, og de kan genopdages og få tillagt ny betydning.

Årsdagen for vedtagelse af Junigrundloven 5. juni 1849 er et erindringssted for dansk demokrati og et illustrativt eksempel på erindringssteders dynamiske karakter. Demokratiet var en omstridt styreform i de første ca. 50 år, og det gjorde grundlovsdag til årets vigtigste politiske kampdag. Politiske og sociale grupper brugte dagen som redskab i den politiske magtkamp og arrangerede konkurrerende store grundlovsoptog og grundlovsmøder over hele landet. I København var 1/3 af byens befolkning mobiliseret. De politiske partier gav i grundlovstaler, med de symboler de brugte, og i de måder de scenograferede møder og optog hver deres version af det danske demokratis historie, af dets aktuelle tilstand og af dets fremtidige opgaver. Efter vedtagelsen af en ny grundlov i 1915 mistede grundlovsdag gradvis betydning, og med den politiske enighed om det parlamentariske demokrati i 1945 svandt tilslutningen til de årlige grundlovsmøder ind. I dag markerer kun ca. 5 % af befolkningen grundlovsdag. Som erindringssted forandrede grundlovsdag sig fra en vital kamparena for uenigheder om demokratiets historie, nutidige tilstand og fremtid til en tam tradition.

Krige og magtpolitiske omvæltninger er ofte ledsaget af, at oprørske befolkninger og nye magthavere ødelægger fysiske erindringssteder, opsætter nye monumenter, ændrer gadenavne og indfører nye ritualer. Det var udbredt i forbindelse med 2. verdenskrig, under og efter de kommunistiske regimer, på Balkan i 1990'erne og i nutidens Mellemøsten. I Danmark er langt de fleste ødelæggelser af mindesmærker forekommet i det dansk-tyske grænseland, hvor både Slesvig-Holstenske, tyske og danske mindesmærker er blevet sprængt, fjernet eller udsat for hærværk. Et af dem er Istedløven, som er det mest omstridte danske mindesmærke. Det er typisk for erindringssteder, som deles af flere nationer eller ligger i grænseregioner. Istedløven er et krigsmonument om borgerkrigen 1848-50 i den danske helstat. På initiativ af nationalliberale og efter en landsindsamling blev Istedløven rejst på en kirkegård i Flensborg. Sejrsmonumentet og indvielsesceremonien i 1862 blev opfattet som en provokation af slesvig-holstenere. Under krigen i 1864 blev løven udsat for hærværk og ført til Berlin efter tysk sejr. Her stod den indtil 1945, hvor den af amerikanske tropper på anmodning af den danske regering blev ført til København som krigsbytte og opstillet ved Tøjhusmuseet. Efter over 60 års debat besluttede den danske stat at efterkomme et ønske fra Flensborg Byråd om at føre Istedløven tilbage til dens oprindelig plads i Flensborg. Her blev den indviet i 2011 med en ny inskription om venskab mellem de to landes befolkninger og dermed tillagt ny betydning.

Som i de fleste andre lande er nationale erindringssteder for krige blandt de hyppigste i Danmark. Herefter følger erindringssteder for personer (konger, forfattere og politikere), genforeningen/Slesvigs deling i 1920, befrielsen i 1945, grundlove og landindvinding (hedeopdyrkning og afvanding). Sidstnævnte er de erindringssteder, som er mest udsat for at henfalde i glemsel, fordi de ikke længere er omgivet af en aktiv mindepraksis. Det kræver bevidste bestræbelser at etablere og fastholde erindringssteder, og fravær af erindringssteder vidner om tavshed eller ligefrem glemsel i et nationalt erindringsfællesskab. Danmarks fortid som helstat og kolonimagt har kun affødt få monumenter. Det gælder fx centrale begivenheder som Islands, Færøernes og Grønlands veje til uafhængighed og selvstyre og forbuddet mod slavetransporter over Atlanten. Det er heller ikke alle materielle spor af fortid, der får status af nationalt erindringssted. Det gælder bygninger som Vestindisk og Eigtveds Pakhus, der i 1700-tallet opmagasinerede varer fra de danske kolonier, Christian d. 7's Palæ på Amalienborg og slotte og herregårde rundt om i Danmark, der blev bygget af danske købmænd, som

skabte formuer på kolonihandelen. Sandsynligheden for, at de blev afkodet som spor fra Danmarks kolonifortid, var meget lille, indtil markeringerne i 2017 af 100-året for salget af de vestindiske øer skabte øget viden og opmærksomhed. I 2018 blev en statue af den slavegjorte oprørsleder Mary Thomas rejst foran Vestindisk Pakhus.

Begrebet erindringssteder gør os opmærksom på de mangfoldige måder, fortid er nærværende i vores hverdag. De er også vigtige nøgler til forståelse af fortiden, fordi erindringssteder fortæller om, hvorfor og hvad tidligere generationer fandt det vigtigt at bevare erindringen om som led i at forme deres fremtid. Begrebet øger vores indsigt i menneskers erindringsprocesser ved at pege på, hvordan erindringer fastholdes og styrkes af at blive forankret i konkrete begivenheder, fysiske steder, sproglige udtryk og rituelle praksisser. Med begrebet har vi et vigtigt redskab til at afdække forskellige erindringsfællesskaber og få indsigt i, hvordan de fungerer. Ved at anskue erindringssteder som arenaer for erindrings- og identitetspolitik kan vi forstå, hvorfor mennesker kan investere så stærke følelser i dem, at de bliver genstand for stærke og voldelige konflikter. Erindringssteder åbner også vores øjne for glemsel, fordi de peger på fortid, som ikke opfattes som så betydningsfuld, at nogen vil fastholde og videregive den til efterfølgende generationer. Erindringssteder får os til at reflektere over, hvad de fortæller os ikke alene om fortiden, men også om hvem der skabte dem, hvem der bruger dem og hvorfor.

Videre læsning

Pierre Nora, *Realms of Memory. The Construction of the French Past (I-III), I. Conflicts and Divisions. II. Traditions. III. Symbols*, 1996-97, New York: Colombia University Press.

Pierre Nora, "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire", *Representations*, No.26, 1989, pp. 7-24.

Jay Winther, "Sites of Memory and the Shadow of War", i Astrid Erll & Ansgar Nünning, , *Cultural Memory Studies. An International Interdisciplinary Handbook*, 2008, Berlin: Walter de Gruyter

Michael Rothberg, "Introduction: Between Memory and Memory. From *Lieux de mémoire* to *Noeuds de memoire*", *Yale French Studies*, No, 118-119, 2010, pp. 3-12.

Inge Adriansen, *Erindringssteder i Danmark. Monumenter, mindesmærker og mødesteder*. 2010. København: Museum Tusulanum Press.

Anette Warring, *Historie, magt og identitet. Grundlovsfejringer gennem 150 år*. 2004, Århus: Aarhus Universitetsforlag.